De geheime missie van Jelle Zijlstra

Jelle Zijlstra stond begin jaren 70 midden in de wereldgeschiedenis. Hij werkte, mede op verzoek van de Verenigde Staten, aan een geheime missie om een financieel-economisch akkoord tussen 44 landen over een systeem van vaste wisselkoersen te redden.

Minister-president Jelle Zijlstra tijdens zijn regeringsverklaring in de Tweede Kamer.

SASKIA VAN WESTHREENEN

Historicus Jonne Harmsma promoveerde gisteren aan de Rijksuniversiteit Groningen op Jelle Zijlstra, oud-minister, oud-premier en oud-president van De Nederlandsche Bank. Aanvankelijk zou Harma's onderzoek vooral de politieke carrière van Zijlstra beslaan. Het lange presidentschap van De Nederlandsche Bank (1967 tot 1981) bracht echter zo veel nieuwe feiten aan het licht, dat zijn boek – *Jelle zal wel zien* – uitdijde tot ruim 600 pagina's.

De grootste onthulling is Zijlstra's geheime missie om Bretton Woods te redden. Dit was een in 1944 afgesloten financieel-economisch akkoord tussen 44 landen over een systeem van vaste wisselkoersen. Uitvloeisels ervan waren herinvoering van de goudstandaard en de oprichting van het IMF en de Wereldbank. Het systeem begon in 1971 te wankelen. Mede door de Vietnamoorlog werden andere landen zenuwachtig over de waarde van de dollar. Ze wisselden massaal dollars om voor goud.

Jelle Zijlstra zat als bankpresident middenin de storm. Hij had als voorzitter van de Europese bankenclub BIS veel gezag en was de schakel tussen Europa en de VS. Zijlstra vloog op en neer, trok zich terug in zijn vakantiehuisje in De Tike en werkte, mede op verzoek van de VS, aan een geheime missie om het geldstelsel van Bretton Woods te redden.

Die geheime missie was tot nog toe vrijwel onbekend. Harmsma noemt Zijlstra's rol hierin 'verbazingwekkend'. „Hij stond echt midden in de wereldgeschiedenis." Het plan-Zijlstra leidde tot een nieuw monetair akkoord, maar beklijfde niet. De goudstandaard werd losgelaten. In 1973 maakte Bretton Woods plaats voor het huidige tijdperk met zwevende wisselkoersen.

De oudste dochter Irene heeft nog een menukaart uit die tijd met de handtekening erop van John F. Kennedy. De kinderen – de Zijlstra's kregen er vijf – ervoeren dat vader veel aan het werk was, maar ook zij wisten niet van zijn actieve bemoeienis rondom de historische redding van Bretton Woods. De belangrijkste documenten lagen in Zijlstra's persoonlijke archief; zestig dozen vol in de VU in Amsterdam. „Daar vond ik een dossier met het opschrift Dossier X. Daar zat het in."

Als econoom had Jelle Zijlstra een lenige geest. In zijn jonge jaren stond hij bekend als de 'rode hoogleraar'. Hij was weliswaar van ARP-huize, maar vond dat de overheid een belangrijke greep moest houden op de economie. Dat maakte hem aantrekkelijk bij de PvdA, de partij die Zijlstra in 1952 pruimde bij zijn entree in de nationale politiek als minister van Economische Zaken in het tweede kabinet-Drees.

'Dat Jelle Zijlstra meer aandacht verdient, lijkt me helder'

Provinciegenoot Anne Vondeling was aanvankelijk enthousiast. „Zijlstra stond bekend als de rebel in de ARP", zegt Harmsma. Gaandeweg werd hij steeds liberaler. Het leidde tot heftige discussies. De relatie met socialist Vondeling werd steeds stroever. „Ze stonden later lijnrecht tegenover elkaar."

Zijlstra stak een stokje voor de oprichting van een Aardgasfonds, toen de winning in Slochteren eenmaal van start ging. Hij wilde de exploitatie laten uitvoeren door het particuliere bedrijfsleven – tegen gunstige voorwaarden. Een paar jaar later gebeurde hetzelfde met de winning van gas en olie uit de Noordzee. Zijn besluit wordt nu door velen als een fout gezien.

De PvdA vond dat zij het paard van Troje had binnengehaald, maar Zijlstra, met zijn 'stugge Friese harses', hield voet bij stuk. „Hij kon goed uitleggen, was ambitieus en slim in het spel van zijn gelijk halen." Tegenstanders, ook binnen zijn partij, ergerden zich aan Zijlstra's dominantie en drammerigheid. Hij liep vaak voor de muziek uit. Zo vond Zijlstra al vlak na de oorlog dat de ARP moest fuseren met de CHU. Het zou pas in 1980 gebeuren.

In 1959, na een derde verkiezingsverlies op rij voor de ARP, leek de partijtop hem op een zijspoor te zetten. Vanuit Friesland stak er een storm van protest op. Het oproer werd aangevoerd door senator Hendrik Algra, de markante hoofdredacteur van het *Friesch Dagblad*. Jelle Zijlstra bleef als minister binnenboord.

Zijn bekendste wapenfeit is de Zijlstra-norm uit 1960, die in 1994 navolging kreeg met de Zalm-norm. De norm laat overheidsuitgaven gelijke tred houden met het financieringstekort. Zijlstra was een gewiekst onderhandelaar. Hij kon zo goochelen met cijfers, dat hijzelf als minister van Financiën altijd keurig binnen zijn eigen norm bleef. Dat was voor anderen dan weer moeilijk verteerbaar.

Een typisch Zijlstra-kunstje was ook de benoeming van Wim Duisenberg, in 1981, als zijn opvolger bij De Nederlandsche Bank. Dat had heel wat voeten in de aarde – Duisenberg was socialist – en duurde 2,5 jaar. „Zijlstra voerde de regie. Hij wilde per se Duisenberg hebben. Hij heeft eerst de directie bewerkt. Toen de commissarissen. Duisenberg was voor hem de enige optie. Historisch gezien was dat een meesterzet."

Het harde werken eiste zijn tol. Het huwelijk van Jelle Zijlstra met Hetty Bloksma vertoonde rimpelingen, maar hield stand. De kinderen zagen hun vader te weinig. Een enkele keer dronk Zijlstra een Bokma te veel. „Hij was geen heilige. Niets menselijks was hem vreemd."

Een dan nog jonge oppositieleider Margaret Thatcher raakt in 1975 onder de indruk van hem bij de Bilderbergconferentie in Cesme in Turkije. Ze noemt Zijlstra's monetaire filosofie *my bible* en eist eind jaren 70 dat hij naast haar komt zitten tijdens een chic diner in Den Haag. Ze nodigt hem vervolgens uit voor een diner in Londen, waarop een ochtendbespreking op Downing Street volgt. Zijlstra adviseert Thatcher over het beleid van de Bank of England. „Heel opmerkelijk." Bij Zijlstra waren geheimen veilig. Niet zonder reden was hij bevriend met de Oranjes en werd hij peetvader van Willem-Alexander.

De Fries in ballingschap, zoals hij zichzelf spottend noemde, werd in 1983 door koningin Beatrix benoemd tot Minister van Staat. Toch draagt in Friesland alleen dat ene doodlopende straatje in Oosterbierum de naam van Jelle Zijlstra. Harmsma, die zelf opgroeide in Buitenpost: „Als historicus ga ik daar niet over. Maar dat Jelle Zijlstra meer aandacht verdient, lijkt me helder."

Jelle zal wel zien door Jonne Harmsma (608 pagina's). Prijs: 39,99 euro. Uitgeverij Prometheus.